

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 1—2 (31—32) 1997
ianuarie — aprilie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

SECRETAR DE REDACŢIE

Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACŢIE

Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Valentina BUTNARU, Augustin BUZURA (Bucureşti), Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Ion CONŢESCU, Eugen COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Traian DIACONESCU (Iaşi), Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Ion ETCU, Corneliu FLOREA (Canada), Ion HADÂRCĂ, Ion IACHIM, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Ion MELNICIUC, Valeriu RUSU (Franţa), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

PROCESARE COMPUTER

Narcisa MIRON, Galina ANTONOVICI,
Maria FRUNZĂ

REDACŢIA

Casa Presei, str. Puşkin nr. 22, Chişinău.
Pentru corespondență: Căsuța poștală
nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr.134,
Chişinău, 2012, Republica Moldova
Tel.: 23 44 19, 23 44 12, 23 25 83

SUMAR

Grigore VIERU. Rugă pentru Moldova

5

NU UITA CĂ EȘTI ROMÂN

Gheorghe VODĂ. Nivelarea fără bulldozer

6

OMUL DEPLIN AL CULTURII ROMÂNEȘTI

Mihai EMINESCU. Doina

7

Aurelia RUSU. De la *Doina*, *doinița* la *Doina*; Două file din manuscrisele eminesciene

8

"Apariția medaliilor *Eminescu integral* este un act de cultură". Interviu cu dl Nicolae CHIRILCIUC

20

ADEVĂRUL DESPRE NOI

Giuseppe PICCILLO. "Moldovenesc-român" în documentele misionarilor catolici (secolele al XVII-lea și al XVIII-lea)

22

Nicolae MĂTCAȘ. Un român get-beget: moldoveanul Zamfir C.Ralli-Arbore

28

Leo BORDEIANU. exchange

35

PUNCTE DE REPER

Mihai CIMPOI. Iosif Vulcan și paradigma pionieratului cultural moldovenesc (basarabean)

36

DESTINE BASARABENE

"Să luăm aminte: am supraviețuit datorită satului." Dialog: Alexandru BANTOȘ — Valeriu RUSU

41

ANTOLOGIA "L.R."

Echos poetiques de Bessarabie
Lorina BĂLTEANU. Eclats; Leo BORDEIANU. Etat; Eugen CIOCLEA. Maxime; Nicolai COSTENCO. Ronde de l'amour; Nicolae DABIJĂ. La souris des mots; Liviu DAMIAN. Langue; Nina JOSU. A l'amour; Leonida LARI. Lune; Dumitru MATCOVSCHI. Alphabet; Valeriu MATEI. Argument; Irina NECHIT. L'heure de l'amour; Vasile ROMANCIUC. Basilic; Arcadie SUCEVEANU.

Les archives des golgotes I; Ion VATA-MANU. Langue maternelle, Grigore VIERU. Le visage de maman; Gheorghe VODĂ. Ma journée de tous les jours

46

OBÎRȘII

Valeriu RUSU. Sur la ténosin *montagne — mer*

51

Witold MANCZAK. De ce Dacia, spre deosebire de alte provincii dunărene, nu a fost slavizată? (Notă bibliografică de Grigore Cincilei)

57

Ion DRON. Suplimentări la opiniile privind originea numelui *Basarab*

62

SOCIOLINGVISTICĂ

Patrick SÉRIOT. Ethnos și demos. Construcția discursivă a identității colective

64

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Anatol CIOBANU. Corectitudinea punctuațională

70

Gheorghe COLȚUN. Aspecte ale corelației dintre frazeologisme și părțile de vorbire

77

Vasile BAHNARU. Corelația dintre morfologie și lexicologie

83

VIAȚA CA O CORIDĂ

"Sunt răstignit între contradicții." Leo BUTNARU în dialog cu Octavian PALER

88

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Constantin CIOPRAGA. Nichita Stănescu — între cuvînt și necuvînt

101

Ana BANTOȘ. Grigore VIERU: cunoaștere și regăsire sub semnul sacralului (II)

108

SINTEZE

Petru GOLBAN. Repere ale simbolismului european și ale celui românesc

120

RESPIRO

Gabriel Garcia MÁRQUEZ. Urma singelui tău pe zăpadă. *Proză*

127

PRO DIDACTICA

Vlad PÂSLARU. Limba și literatura română în contextul învățămîntului formativ

136

- Ion DRĂGOTOIU. Dezvoltarea exprimării orale și scrise a elevilor (Compu-
nerile școlare)
141
- Vistian GOIA. Evaluarea cunoștințelor de
limbă și literatură prin teste docimologice
154
- Vladimir ZAGAEVSCHI. Reflecții privind
predarea sintaxei propoziției într-un mediu
dialectal
157
- Ion CIOCANU. Literatura română din
Republica Moldova (perioada postbelică):
Vladimir Beșleagă; Vasile Coroban
160
- PRELEGERI OPORTUNE**
Eliza BOTEZATU. *George Bacovia: De-
cor; George Meniuc: Toamna lui Orfeu;
Grigore Vieru: Ars Poetica*; Două texte
de Nichita Stănescu (*Cîntec; Poveste
sentimentală*)
167
- COMENTARIILE LITERARE**
Silvia POPESCU. Pădurea și mun-
tele în poezia lui G.Topîrceanu
182
- Ion FUNARIU. *Eugen Barbu: Groapa*
184
- Iustina ITU. *Horia Lovinescu: Moartea
unui artist*
188
- Mihaela CERNĂUȚI-GORODEȚCHI.
Labirintul temporal în *Răceala și A treia
țeară* de Marin Sorescu
190
- Mihai VACULOVSCHI. *Trebuiau să
poarte un nume* de Marin Sorescu
190
- EXPERIENȚĂ**
Viorica BOLOCAN. Tehnici eficiente de
predare a limbii și literaturii române
196
- CONSPECT**
Ion HOLBAN. Dimitrie Cantemir și
Onisifor Ghibu — două puternice surse
de atracție pentru pedagogi
203
- AGENDA DIRIGINTELUI**
Aurelia MARINESCU. Corespondența
209
- BACALAUREAT**
Programe pentru examenele la limba și
literatura română, anul de studii 1996/1997
214
- CREANGA DE AUR**
Lolita ZAGAEVSCHI. Observații privind
semantica textelor folclorice (pe baza
textelor folclorice culese de Pctre Ște-
fănuță) (II)
216
- CENACLU**
Aurelia CAZACLIU. scoaterea măștilor;
cortegiu; reîntoarcere în vis; puncte și
virgule; amînarea cuvintelor
220
- ORA DE ISTORIE**
Alexandru HUSAR. Cetatea Hotin
221
- ANIVERSĂRI**
Ion MELNICIUC. Erup spre lumină laele
229
- CONGRESE. CONFERINȚE. SE-
MINARE**
Silviu BEREJAN. Colocviul din Franța al
cercetătorilor de graiuri romanice
230
- BUTURUGA MICĂ**
Dueluri epigramatice românești. Mi-
niantologie de Efim TARLAPAN
231
- PREZENTĂRI ȘI RECENZII**
Dumitru APETRI. *Constantin Loghin:
Istoria literaturii române din Bu-
covina: 1775-1918*
233
- Stanislav VIERU. *Claudia Cemîrtan,
Anatol Ciobanu: Limba latină. Manual
pentru clasa a X-a*
234
- Titu POPESCU. *Corneliu Florea: Note
pe drumurile lumii*
235
- Lilia ȚÎMBALĂ. Omagiu academicianului
Nicolae Corlăteanu la 80 de ani
236
- REVISTA REVISTELOR**
Tamara RĂILEANU. Revistă de lingvis-
tică și știință literară, nr. 4, 1996
237
- DIALOGUL ARTELOR**
Leo BORDEIANU. Reiterarea ideii de
apă vie
237
- CALENDAR**
Date din istoria literaturii și culturii
române, 1997
239

Patrick SÉRIOT
Lausanne, Elveția

**ETHNOS ȘI DEMOS
CONSTRUCȚIA
DISCURSIVĂ
A IDENTITĂȚII
COLECTIVE**

Patrick SÉRIOT — specialist în lingvistica generală, sociolingvistică, slavistică; profesor la Universitatea din Lausanne (Elveția), șef al Departamentului Limbi Slave. Este autorul unui șir de lucrări științifice, consacrate structuralismului, activității lui N. Trubețkoi, a marriștilor. E de menționat, printre ele, monografia *Analyse du discours politique soviétique* (Paris, Ed. I.E.S., 1985). Concepția sa sociolingvistică devine cunoscută filologilor de la Chișinău mai cu seamă după vizitele sale efectuate în Moldova în anii '80 și participarea la conferința științifică a Catedrei de filologie franceză la U.S.M. Ulterior contactele științifice s-au menținut grație Simpozionului "Limba franceză în Europa Centrală și de Est" (Grenoble, 1990) și colocviilor ce au avut loc la Universitatea din Lausanne. Aceste colocvii (ultimul s-a ținut în 1995 cu genericul "Limba și națiunea în Europa Centrală și Orientală începând cu sec. XVIII pînă în zilele noastre: o relație problematică") au fost organizate din inițiativa prof. Patrick Sériot, cu susținerea Fundației *Pro Helvetia Est/Ouest*.

Grigore CINCILEI

E cunoscut faptul că, în timp ce Europa de Vest tinde să lichideze granițele dintre națiuni, Europa de Est, dimpotrivă, le multiplică. Nici o colaborare între cercetătorii "din Est" și "din Vest" nu poate fi fructuoasă fără a explica asemenea diferențe. Înainte de a explora aceste situații, trebuie să conștientizăm necesitatea stabilirii sensului curent al

noțiunilor cu care operăm. Neînțelegerea și ambiguitatea implică un risc constant.

Iată un exemplu de neînțelegere tipică.

În 1983 la Moscova apare versiunea franceză a **Populației lumii** de Solomon Bruk. În ea se descrie fiecare țară din punct de vedere "etno-demografic".

Peste câteva luni, în ziarul comunist "L'Humanité" din 29 februarie 1984 Secretarul general al Partidului Comunist francez G. Marchais adresează o scrisoare deschisă Comitetului Central al P.C.U.S., în care se exprimă o "extrem de violentă iritare" provocată de această carte. El susține că autorul, sub masca clasificării etnografice, încearcă să împartă populația țării, pe de o parte, în cei pe care îi numește "francezi" și care, după părerea autorului cărții, ar fi în număr de "44 milioane, adică 82,5% din toată populația", iar pe de altă parte, în alsacieni, flamanzi, bretoni, basci, catalani, corsicani, evrei, armeni, țigani și alții. G. Marchais mai citează un pasaj din acea carte, unde se spune, de exemplu, că "alsacienii-lorenii sînt înrudiți cu germanii". Argumentul esențial al articolului e că "alegațiile sînt odioase și ridicole... Pentru noi, precum și pentru toți cetățenii țării noastre, continuă Marchais, este francez orice bărbat, orice femeie de naționalitate franceză... Franța nu este un stat multinațional: ea e o țară, o națiune, un popor — toate fiind rodul unei lungi istorii. Orice tentativă ce pornește de la criterii hazardate care nu se delimitează net de rasism, tentativă ce ține a defini că nu e "pur" francez cutare sau cutare membru al Comunității franceze, constituie o ofensă adusă conștiinței naționale. Nimeni, aici, nu o poate accepta, scrie Marchais, și Partidul nostru mai puțin ca oricare altul". Această reacție, pare-mi-se, e mai curînd bazată pe o diferență de abordare a problemei națiunii decît pe un veritabil dezacord politic sau istoric.

Astfel, înainte de a compara problemele minorităților naționale în Europa de Vest și de Est, înainte chiar de a clarifica dacă situațiile sînt comparabile, se cere să examinăm însăși noțiunea de comparație și de comparabilitate și, respectiv, să stabilim instrumentele de comparație. Cu alte cuvinte, e nevoie să găsim un cadru de "comensurabilitate". Și numai după aceea vom putea, de exemplu, compara situația rușilor din Țările Baltice cu aceea a francezilor din Algeria în 1962 sau Moldova cu Țara Bascilor. Și numai atunci se va putea hotărî dacă are sens să vorbim de "decolonizare" în cazul retragerii Uniunii Sovietice din Țările Baltice sau dacă utilizarea experienței occidentale — în Corsica sau în Țara Galilor — ar putea întrucîtva arunca lumină asupra problemelor Kazahstanului sau ale Ucrainei de Apus. Mai întîi de toate aș dori să arăt în ce măsură tradițiile istorice și ideologice joacă un anumit rol în felul cum sînt tratate problemele minorităților naționale. Aș mai dori să subliniez că cuvintele și "discursul" formează categorii ce mai apoi sînt acceptate drept naturale.

NOȚIUNEA DE "NAȚIUNE"

Există teme foarte actuale pentru Rusia și care, în același timp, nu prezintă interes în Franța. Astfel, de exemplu, "caracterul național al unei limbi" este studiat serios în Rusia, în timp ce aceeași temă are foarte puține șanse de a-și găsi loc în publicațiile de specialitate din Franța. Simplul fapt că tema se studiază înseamnă că existența caracterului național al unei limbi se consideră asigurată în Rusia, ci nu în Franța, cel puțin la acest sfîrșit de secol.

Pentru a explica această diferență de abordare a problemei, se cuvine să amintim că noțiunea de "națiune" are o istorie diferită în diverse țări europene.

În Franța vechiului regim limba franceză nu era nicidecum o limbă "națională". Aceasta era limba de care aveau nevoie administrația și elita intelectuală. Revoluția, în acest domeniu, a adus o bruscă schimbare a punctului de vedere potrivit căruia triumful limbii franceze devine triumful Națiunii și al Rațiunii.

În Germania, situația era inversă: anume comunitatea limbii servea aici la definirea națiunii. Această comunitate însăși va constitui mai apoi drept bază pentru revendicarea unui stat național unificat. Națiunea franceză este un proiect politic, născut în violente lupte politice și sociale. Națiunea germană, dimpotrivă: a apărut mai întîi în lucrările intelectualilor romantici ca ceva veșnic, bazat pe o comunitate de limbă și de cultură. Pentru romantici limba constituia esența națiunii, în timp ce pentru revoluționarii francezi ea nu era decît un mijloc pentru realizarea unității naționale. Astfel în sec. XIX am putea, în linii mari, opune două definiții ale termenului "națiune". În Franța, în contextul ideologiei iacobine, poporul suveran declară existența națiunii, unică și indivizibilă. Aici Statul, entitatea politică, dă naștere Națiunii. În concepția romantică germană, dimpotrivă, Națiunea precedă Statul. "Volk"-ul (care ar fi mai potrivit să se traducă prin "grup etnic", ci nu prin "popor") este o unitate prin esență, întemeiată pe o comunitate de limbă și de cultură. În concepția germană, la început au fost limba și cultura, pe cînd în concepția franceză limba nu este decît un mijloc de unificare politică. De fapt, se pare că ideea germană de "Kultur" e legată de practicile culturale tradiționale, ba chiar țărănești, pe cînd ideea franceză de "civilizație" este mai curînd legată de oraș și de valorile "burgheze" răspîndite pe întreg teritoriul în detrimentul culturii țărănești (adică a dialectelor locale, a modului de viață tradițional etc.). Ideea romantică germană cu privire la națiune

este un sistem organic în care limba e purtătoarea unei "culturi naționale", fiind legată de "popor" într-un mod ireversibil¹. Deci, în concepția germană poporul are deja o limbă, pe când în concepția franceză limba "comună" trebuie impusă întregii populații ce constituie națiunea și îndeosebi acelei părți care nu o cunoaște.

Cred că această diferență de abordare a temei poate fi rezumată în termenii "ethnos" și "demos", adică în opoziția dintre sensul romantic al cuvântului "popor", pe de o parte, și sensul lui social, pe de altă parte. Definiția iacobină franceză a națiunii este un "jus soli" (legea pământului), pe când definiția romantică germană este un "jus sanguinus" (legea sîngelui).

Neînțelegerea dintre S. Bruk și G. Marchais se reduce tocmai la această opoziție dintre "demos" și "ethnos", adică la o controversă implicită între fundamentarea politică și fundamentarea etnică a "națiunii".

În mișcarea revoluționară de la începutul sec. al XX-lea se poate observa o opoziție similară. De data aceasta însă între marxștii din Europa Occidentală — pentru aceștia apartenența la o anumită clasă este criteriul principal ce caracterizează un individ, și marxștii din Europa Centrală și Orientală (austrieci și ruși), pentru care apartenența națională de asemenea trebuie să fie luată în considerație. Nu se poate trece cu vederea polemica ce s-a declanșat între aceștia din urmă: "austro-marxștii" defineau națiunea fără a ține cont de teritoriu, pe când pentru bolșevici² națiunea era "o comunitate stabilă, constituită istoricește, pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică, ce se manifestă într-o comunitate de cultură". O consecință a acestei diferențe este că, de exemplu, în programul național austro-marxist evreii aveau statut de națiune, pe când pentru Stalin evreii nu constituiau o națiune³.

Se pare că fluctuațiile politicii

naționale a statului sovietic în anii '20 și '30 s-ar putea explica prin existența a două feluri de definire a națiunii. În linii mari Lenin admitea existența națiunilor, însă numai ca un mijloc tactic temporar pentru a folosi nemulțumirile locale contra regimului țarist, scopul fiind un "demos"; în timp ce Stalin insista (cel puțin în articolul său din 1913 și, mai târziu, în anii '30) asupra caracterului "stabil" al națiunii, adică asupra unui "ethnos".

Eu cred că starea actuală a problemelor naționale în Europa de Est și îndeosebi în fosta Uniune Sovietică poate fi parțial studiată, dacă nu explicată, pornind de la istoria definițiilor contradictorii și incompatibile date națiunii. Se poate observa, de exemplu, că ideologii principali ai epocii așa-zisei "stagnări" [zastoi], M. Bromlei și Ju. Guboglo, au elaborat o teorie a "ethnos"-ului (adică după modelul german) care pînă la urmă s-a dovedit a fi baza unei politici de distrugere a autonomiilor locale dinăuntrul statului unic al unui popor unic (deci conform modelului francez).

Pe de altă parte, acest conflict constant între *demos* și *ethnos* poate fi folosit ca o cheie pentru explicarea unor diferențe dintre mișcările naționale din Europa de Vest și de Est la ora actuală.

"ORDINEA DISCURSULUI"

Faptele și evenimentele istorice sînt, empiric, întotdeauna diferite, întotdeauna noi. Însă un aspect al "comensurabilității" lor este discursul (în sensul lui Michel Foucault) care ține de subiectul lor (totalitatea enunțurilor care pot fi și trebuie să fie emise referitor la cutare sau cutare subiect într-o conjunctură istorică dată). Un eveniment istoric capătă sens, adică poate fi tratat și are consecințe practice doar în cuvintele care sînt folosite pentru a vorbi despre el. Acest ansamblu de

cuvinte poate fi separat în diferite subansambluri, deseori incompatibile între ele, care formează diferite discursuri. Structura acestor discursuri (organizarea retorică, lexicală și chiar gramaticală), poate fi studiată și comparată. Îndeosebi utilizarea numelor, dat fiind că ele formează categorii conceptuale, se cere a fi studiată cu grijă.

Națiunea nu este un obiect natural. O națiune este o categorie care există înainte de toate în numele pe care o comunitate și-l dă ei înseși. Un etnonim nu este oglindirea directă a unui "lucru", ci un obiect al discursului. Din această perspectivă lupta pentru nume are exact aceeași importanță în Vest ca și în Est. De exemplu, ideea vehiculată în Moldova de după 1989: "Noi sîntem români", corelează într-un anumit sens cu cea din Roussillon (Catalonia franceză): "Sem pa francès, sem catal" [Nu sînt francez, sînt catalan]. Numele e un obiect simbolic care dă existență unui grup, el creează o discontinuitate în continuitate. El delimitează grupele. Astfel, S. Bruk opune două națiuni în regiunea Cernăuți: moldovenii și românii. Fabricarea unei discontinuități în interiorul unui element continuu are numeroase consecințe practice și materiale. De exemplu, moldoveneasca și româna sînt oare limbi diferite sau e una și aceeași limbă? Din punct de vedere strict descriptiv, această chestiune nu are sens. Din punct de vedere politic, însă, ea are consecințe directe. Sarcina academicienilor sovietici oficiali, după cel de-al doilea război mondial, era de a demonstra că există două limbi diferite. Aceasta a permis conducerii centrale să schimbe în Basarabia alfabetul, trecînd de la cel latin la cel rusesc, și să producă neologisme numai pe baza rusei.

A pune în discuție numele unei limbi e ca și cum ai discuta numele unei națiuni. De exemplu, există oare națiunea macedoneană? Din punctul iugoslav de vedere oficial (cel puțin pe timpul lui Tito), macedoneana e o

limbă. Si aceasta a determinat ca Macedonia să obțină statutul de republică federală în Iugoslavia. În schimb, din punctul de vedere bulgar macedoneana nu e o limbă, ci o variantă locală a bulgarei. Fapt care permite guvernului bulgar să înainteze revendicări teritoriale privind sudul Iugoslaviei și să nu acorde statut de minoritate națională macedonenilor din Bulgaria.

Eu nu propun aici să căutăm adevărul cu orice preț: chestiunea nu constă în potrivirea cuvintelor la anumite lucruri, ci în faptul că anumite cuvinte sînt acceptate sau nu, sînt concepute ca achiziționate sau nu pentru a desemna comunități, adică pentru a regrupa sau a separa. Anume denumirea stabilește frontiera, constituie piatra de hotar.

Un exemplu în acest sens poate fi găsit în cazul "polesilor". Acești oameni trăiesc în Belarus, în Ucraina și în Polonia. Pînă nu demult ei nu aveau un nume recunoscut oficial. În regiunea poloneză Bialystok ziarul belarus local "Niva" publica poeme în "dialectul polesic din Belarus". Însă la 14 aprilie 1988 a apărut o nouă organizație culturală: — "Polesia", care revendică renașterea culturii, limbii și a teritoriului polesic, fără a ține cont de frontierele de stat dintre Ucraina și Belarus⁴. Și e cazul să reafirmăm că anume pe această bază e posibilă o comparație Est/Vest: conflictul discursiv cel mai important din presa de pe timpul războiului algerian consta, desigur, în a decide dacă Algeria era ori nu parte integrantă a Franței⁵.

A da nume e un fel de a cristaliza noi opoziții de grupuri. Spre exemplu: recent în discursurile mișcării rusești ultranaționaliste a apărut opoziția discursivă "mondialistî, atlantistî" sau "patriotî, evraziitî [eurasieni]", trasînd astfel o nouă divizare între ai "lor" și ai "noștri". Un mod complementar de a fabrica o identitate constă în a crea un adversar, un "altul", dîndu-i un nume. La ora actuală mișcărilor naționaliste ruse au mai multe feluri

de a se numi, conform tipurilor de opoziție în care ele se plasează. Pentru scriitorul Rasputin există slavi și ne-slavi. În consecință, un polonez sau un sîrb va fi considerat de-al "nostru", pe cînd un german sau un armean va fi de-al "lor". Pentru alții, de exemplu pentru L. Gumiliov, dimpotrivă, linia de scindare trece între "eurasieni" și "occidentali". În acest caz, polonezul, sîrbul vor fi de-ai "lor", precum și germanul, pe cînd tătara, calmucul vor fi de-ai "noștri". O consecință a definiției "etnice" a națiunii este noua divizare între numele rușilor. O "lege a sîngelui" necesită două nume: "russkie" sînt toți membrii națiunii ruse, oriunde ar trăi ei (de ex. în "Republica Transnistria"), și "rossiane" este numele locuitorilor de pe teritoriul Rusiei. Aceasta înseamnă că un tatar de pe Volga e declarat "rossianin" de către acei care vîd în fosta R.S.F.S.R. un nou stat independent. Dar un tatar naționalist, desigur, nu poate să se numească el însuși "rossianin" dacă luptă pentru independența Tatarstanului. Polemica îndelungată în parlamentul rus din aprilie 1992 privind denumirea țării ("Rusia" sau "Federația Rusă") reflectă importanța definirii discursive a identității. Să ne amintim, în sfîrșit, de lupta moldovenilor pentru schimbarea alfabetului lor sau de dezbaterile privind schimbarea numelui orașului Leningrad, și atunci ne va fi clar că mai întîi identitatea simbolică are consecințe materiale, apoi că frontierele și limbile nu sînt obiecte naturale, și că, în fine, a compara discursuri este un fel de a găsi o măsură comună pentru studierea mișcărilor naționale din Europa de Est și de Vest și explicarea diferențelor lor de comportament.

UN DISCURS MAJORITAR ÎN POZIȚIE DE MINORITATE

Aș vrea acum să iau drept exemplu discursul naționalist al minorităților ruse din republicile

neruse ale fostei U.R.S.S.

Specificul discursului naționalist rus constă în faptul că apartenența națională a rușilor trebuie să fie justificată conform unei ierarhii de niveluri. Diferitele varietăți ale discursului naționalist rus insistă asupra luptei contra internaționalizării, contra nivelării valorilor pe scară mondială (nivelare ce ar însemna să fie acceptate standarde occidentale), sau contra unei distrugerii cosmopolite a Rusiei (aici sînt desemnați evreii). În centrul atenției se află necesitatea "conservării culturii proprii". Pe de altă parte însă, se insistă asupra comunității naturale a tuturor popoarelor fostei U.R.S.S. (tendența "eurasiatică") sau a tuturor popoarelor Federației Ruse. Și dacă mai înainte, în epoca brejnevistă, se afirma că aceste popoare erau caracterizate printr-o "tendență" de apropiere sau chiar de contopire a limbii lor cu rusa, apoi la ora actuală se insistă mai curînd asupra apropierii naturale a acestor popoare de cultura rusă. Astfel se pune temelia pentru justificarea existenței Federației Ruse ca atare.

Felul în care minoritățile ruse vorbesc despre ele înseși în republicile ne-ruse este prin excelență unanimist, adică se sprijină esențialmente pe o definiție etnică a națiunii. În Scoția, în Corsica, în partea occitană a sudului Franței, mișcările naționaliste înaintează puternice revendicări economice și sociale. Aici "ethnos"-ul și "demos"-ul sînt mai mult sau mai puțin interdependente. Conștiința națională a apărut o dată cu conștiința de statut economic inferior al regiunii periferice în raport cu un "centru" economic mai dezvoltat. Aceasta e motivarea sloganurilor de tipul "Volem viure al pais" [Vrem să trăim în Țară], care au fost susținute de către organizațiile de extremă stîngă din Franța în anii 1968—1980.

Discursul minorităților naționale ruse din afara Rusiei, judecînd pe baza ziarelor și a unor lucrări tipărite,

se bazează esențialmente pe o concepție a națiunii ca "ethnos". O aserțiune repetată deseori de către rușii din Țările Baltice, de exemplu, este că ei s-ar afla în pericol. Și nu în calitate de categorie socială, ci ca grup etnic. Ei consideră o lezare a drepturilor omului faptul că trebuie să învețe limba țării pentru a avea acces la o activitate profesională publică. Ei se adresează sistematic guvernului rus cerându-i "protecția". Definirea discursivă a identității adversarilor lor se întemeiază pe faptul că aceștia "nu-i iubesc", și nu pe revendicări democratice, care ar putea duce la discutarea poziției lor (aceasta fiind o pură apartenență etnică, nu socială, în republica respectivă). Ziarul naționalist "Den" expune o argumentare forte pentru a dovedi că pierderea Statelor Baltice ar fi prima etapă a unui complot contra națiunii ruse, ațîțat concomitent de "atlantiști" (sau "occidentalști") și de evrei. Discursurile naționaliste ale balticilor par mai diversificate. Pare-se că discursul estonian ia în considerare poziția economică a muncitorilor ruși de la uzinele de armament din regiunea Narva. Discursul președintelui Landsbergis, pe de altă parte, conturează o altă categorie de străini (un alt "de-al lor"): polonezii din interiorul Lituaniei. În ianuarie 1992 el declara la televiziunea poloneză că polonezii avuseră un rol "pasiv" în timpul puciului din august 1991. Astfel se justifică faptul că polonezii din Lituania, ca atare, nu s-au învrednicit de nici un reprezentant în parlament.

Țin să subliniez încă o dată că nu propun o scară de valori, ci mai curînd încerc să definesc instrumentarul necesar pentru comparația Est/Vest în ceea ce privește discursurile minorităților: hotarele identității colective sînt construite în și prin discursuri. În așa caz se poate propune o scară de clasificare cu o opoziție bipolară între două puncte extreme, pornind de la un solid unanimism (bazat pe

limbă, etnicitate sau religie, adică pe o hipertrofie a principiului "ethnos"-ului) și terminînd cu o vastă luare în considerare a divizării sociale (principiul "demos"-ului).

NOTE

¹ Baggioni, Daniel, *Préhistoire de la glottopolitique dans la linguistique européenne, de Herder au Cercle linguistique de Prague* // "Langages" (Paris), nr. 83, 1986, p. 35—51.

² Stalin, J., *Marksizm i nacional'nyj vopros*, 1913 // Stalin I., *Opere*, vol. 2., Moscova, 1953.

³ Carrere D'Encausse, Helene, *Le grand défi: Bolcheviks et nations, 1917—1930*, Paris, Flammarion, 1987.

⁴ Seljagovici, M., (fără anul ed.) *Praktika osparivaet teoriju*.

⁵ Mالدیدیر, D., *Le discours politique de la guerre d'Algérie: approche synchronique et diachronique* // "Langages", nr.23, 1971.

BIBLIOGRAFIE

Dauzat, A., *L'Europe linguistique*, Paris, Payot, 1953 (prima ed. 1940).

Renan, E., *Qu'est-ce qu'une nation?* // "Association scientifique de France", Bulletin hebdomadaire, 26 mars 1982.

